

El bacallà (*Gadus morhua*) (ALDC, VIII, 1757. El bacallà)

El *bacallà* és un ‘peix de mar, de color verdós o bru, que viu a les aigües fredes del nord de l’Atlàntic, de carn de bona qualitat, que es consumeix fresc, salat o sec (*Gadus morhua*)’. *Bacallà*, que durant temps va ser l’únic mot normatiu, va arribar al val. mer. sota la forma *bacallau* (s. XVII; Cano, 1993: 35; 1995: 157) com a manlleu al cast. *bacallao/bacalao* (s. XVI), que el prengué probablement del gascò *cabilhau*, per metàtesi (*DECat*, *DECH*), més que del neerlandès *bakeljaw* (*REW*). Peix d’importació, consumit sobretot salat o sec, presenta les var. *baqu[e]llà* 96, per dissimilació vocàlica; *bacalla[r]* (dim. *bacallaret* 180), amb epítesi de bategant que és poc probable que sigui deguda a una homonimització amb *bacallar* ‘vilà, rufià’, perquè es tracta d’un mot estrictament medieval que difícilment podria influir quan comença a conèixer-se el mot en cat. (s. XVII); més probable és que la *r* final sigui resultat d’una extensió de la tendència del val. a mantenir-la en substantius i verbs (*mocado[r]*, *canta[r]*; cf. *PALDC*, I, mapes 27 i 28), amb altres casos de *-r* analògica (*cólzer*).

Abadejo, present ja en O. Pou (1575; “bacallar o abadejo”) i en els lexicògrafs valencians, des de C. Ros (1764), també ha estat manllevat al cast. *abadejo*, quan es pronunciava [abad'eʒo] (s. XVI), o potser del gall. i port., format sobre *abade*, possiblement d’un baix llatí *ABBADAGIUM* “gràcies al gran consum d’aquest peix, sec, en les riberes del Cantàbric i l’Atlàntic” (*DECat*); tanmateix Coromines, en proposta hipotètica (i enginyosa), recorria a una variació de *curadillo* ‘bacallà sec’, interpretat com a dim. de *cura*, de verbal de *curar* ‘preparar amb sal’ (*DECH*, *DECat*); això explicaria *capellà* ‘clergue’ 179 (*capellanet* 179), a partir de *CAPPELLANUS* ‘sacerdot d’una capella’. *Abade[χ]o* 87, 93, 94 és adopció d’aquesta var. cast. posterior al s. XVI amb la palatal velaritzada.

L’ictiònim se’ns presenta sota diversitat de var. fonètiques: a més de *abadejo*, *abadeijo* i *abad[ejʃ]o*, amb segregació de iod i apitxament la darrera; *abadetjo*, amb africació, i, amb ensordiment, *abadetxo*, que poden perdre la *-d-*, *abaetjo* i *abaetxo* (dim. *abaetxet* 160), i uns i altres, amb afèresi, *badetjo*, *badejo*, *badeijo*, *badeixo*, *baejo*, *baetget*, *baetjo*, *baetxo*. Recordem que lexicògrafs com Sanelo (1802), a més de *abaheig*, *abaetjo*, recullen *abadéig*, amb una caiguda de la vocal final, inexistent en el val. parlat, i que és resultat d’una tendència gràfica (i a voltes fonètica) d’aquest dialecte a valencianitzar mots cast. eliminant la *-o* final (com col·loquialment van fer de *regalo*, *regal*).

El ross. *merluça* (var. metatètica *melrussa* 7) és un manlleu a l’oc. *merluça*, que tant podria referir-se al bacallà com al lluç salats (Mistral); no té a veure amb *merluça* ‘lluç’, de procedència cast. (cf. mapa 1254). *Pixu-palu* 17, 43, 47 designa el ‘bacallà assecat, estocafix’, pres igualment del cast. ant. *pexepalo* (< lleonès *pexe* + *palo* ‘fusta’), cast. mod. *pejepalo* (*DECH*).

Juliana deu ser un préstec de la costa atlàntica gascona com a designació d’un ‘bacallà gran’ i que provindria del prenom feminitzat *JULIANUS*, der. de *JULIUS*.

El fet de tractar-se d’un peix d’importació, usat segles enrere sec o salat, explica la procedència externa dels mots: els més estesos, *bacallà* i *abadejo*, que ja conviuen en el s. XVI en cat., segons testimoni d’O. Pou (1575), tindrien a veure amb el cast. o el gall. i port., mentre que *merluça* i *juliana* dependrien dels dialectes gal·loromànics.

Són mots normatius *bacallà*, des del *DOrt*, 1917; *abadejo*, des del *DIEC*₁, 1995 (i també com a *Pollachius pollachius*, semblant al bacallà, però més petit).